

הלכות תלמוד תורה

יש כבללן שתי מצוות עשה

ראשונה לתלמוד תורה. שניה לכבוד מלמדיה ויודעיה.

וביאור שתי מצוות אלו בפרקים אלו:

אלא דעל מסקנה זו קשה אמאי לא חילק הרמב"ם בין עיקר חיוב האב לתלמוד את בנו תורה, דהוא חיוב של תורה, לבין חיוב האב לתלמוד את בנו בשכר דהוא דרבנן.

ובהלכה ו' כתב הרמב"ם: מאימתי אביו חייב לתלמודו תורה, משיתחיל לדבר, מלמדו תורה צוה לנו משה. ובלחם משנה מציין מקור לרמב"ם מסוכה (מב). דאיתא שם בברייתא: ת"ר קטן היודע לנענע חייב בלולב וכו' יודע לדבר אביו לומדו תורה וק"ש. תורה מאי היא א"ר המנונא תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, ק"ש מאי היא פסוק ראשון, עכ"ל, עי"ש בסוגיא. והנה דברי הברייתא קאי במצות חינוך דרבנן, והרמב"ם כאן בהלכת תלמוד תורה לא כתב "צו חכמים" כמנהגו כשקובע חיוב דרבנן, אלא סתם דבריו ומשמע דאיכא בזה חיוב דאורייתא, וצריך עיון.

וכמו כן יש לעיין במש"כ הרמב"ם בהלכה ח' דכל איש מישראל חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, ויליף ליה מקרא דכתיב "והגית

יש לעיין אמאי קורא הרמב"ם להלכות אלו בשם "תלמוד תורה" ולא קראן "הלכות לימוד התורה".

עוד קשה, דהרמב"ם בשלשת ההלכות הראשונות שבפרק א' מביא מקראות כמקור לארבעה חיובים. דעל חיוב האב לתלמוד את בנו תורה מביא קרא "ולמדתם אותם את בניכם", ועל החיוב לתלמוד את בן בנו מביא קרא "והודעתם לבניך ולבני בניך", ועל החיוב לתלמוד את בן חבירו מביא קרא "ושננתם לבניך", ועל החיוב לתלמוד את עצמו מביא קרא "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם". הרי מוכח דכל חיובי תלמוד תורה הם דאורייתא.

וקשה, דבפרק א' מביא הרמב"ם כמה וכמה דינים שלכאורה אינם של תורה, אלא תקנות חכמים הם, ולא חילק הרמב"ם בין חובה של תורה לבין מצוה דרבנן. דהנה בהלכה ג' כתב "וחייב לשכור מלמד לבנו", ובלחם משנה הסתפק אם חיוב זה מדרבנן או מדאורייתא, ולמסקנה הוכיח מסוגיית הגמ' בב"ב (כא). דהוא מדרבנן, עיין שם.

בו יומם ולילה" בספר יהושע, ולכאורה הלכה דילפינן מדברי קבלה לאו דאורייתא הוי, והרמב"ם לא חילק, ומסתימת לשונו משמע דאיכא בזה חיוב דאורייתא, וצריך עיון.

ובן יש לעיין במש"כ הרמב"ם בהלכה י"א: והייב לשלש את זמן למידתו שלישי בתורה שבכתב ושליש בתורה שבעל פה, ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, עכ"ל. ולא הביא הרמב"ם שום מקור לדין זה דחייב לשלש זמן למידתו. ובסוגיית הגמ' קידושין (ל) איתא: "מאי דכתיב ושננתם לבניך, אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם", ומפשטות לשון הסוגיא משמע דליכא בזה חיוב דאורייתא וקרא אסמכתא בעלמא הוא, ושוב קשה אמאי לא חילק הרמב"ם לומר דזה דין דרבנן, וצריך עיון.

עוד קשה על סדר ההלכות שבפרק זה, דאחר שקבע חובת האב ללמד את בנו ואת בן בנו, וחובת כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים, והשוה חיובים אלו לענין דיני קדימה וקבע מה קודם למה, אח"כ קבע הרמב"ם החיוב ללמד את עצמו, ושוב השוה חיובו ללמד את עצמו לחיובו ללמד את בנו לענין דין קדימה. ובהלכה ה', דן הרמב"ם לענין מצות נישואין ומצות תלמוד תורה איזו להקדים ואיזו לאחר. ומשמע שכבר סיים את דבריו לגבי חובת האב ללמד את בנו, והפסיק כדי לדון מה קודם תלמוד תורה או נישואי אשה, ובהלכה ז' חזר הרמב"ם

לדיני חיוב האב על בנו וכתב "וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה", ודין זה שייך לעיקר חיוב האב ללמד את בנו, ואמאי השמיטו לעיל בתחילת הפרק וקבעו כאן.

והנה הקשו המפרשים דהרמב"ם בריש הלכות תלמוד תורה מנה מצות עשה ללמוד תורה, ובהלכה י' קבע הרמב"ם איסור שכחת התורה על פי הקרא ד"פן יסורו מלבבך", אם כן אמאי לא מנה לאו בפנ"ע על שכחת התורה. וכעין זה איכא להקשות על לשון הרמב"ם בספר המצות, מצוה י"א, וז"ל, היא הצווי שנצטוינו ללמוד חכמת התורה וללמודה, וזהו הנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו 'ושננתם לבניך'. ולשון ספרי, ושננתם לבניך אלו תלמידיך. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים, שנאמר ויצאו בני הנביאים. ושם אמרו ושננתם שיהיו מחודדים בתוך פיך, כשאדם שואלך דבר, לא תהא מגמגם לו, אלא תהא אומר לו מיד, עכ"ל. הרי דכתב הרמב"ם חיובים שונים, כגון ללמוד ללמד ולדעת, וכללם יחד במצוה אחת. ואמאי.

ונראה בביאור דעת הרמב"ם, דהשם "תלמוד תורה" כולל הרבה חיובים שונים שכולם חשובים מצוה אחת, דמצות תלמוד תורה מצוה כללית היא, והתורה צויתה "רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך, יום אשר עמדת לפני השם

אלקיך בחורב", וכוונת התורה היא להבטיח מסירת התורה מדור לדור שלא תשתכח תורה מישראל. ובמצוה זו דמסירת התורה כתבה תורה הרבה מקראות אשר כל אחד מורה על אופן אחר להשיג את תכלית המצוה דהיינו שמירת מסירת התורה. וזהו השם "תלמוד תורה" דכתב הרמב"ם בריש הלכות אלו, דלא קרא הרמב"ם למצוה זו על שם פעולה מסויימת, כדרך שעשה בשאר מצוות התורה דנקראת המצוה על שם עשייתה, דתלמוד תורה שאני משאר מצוות התורה דאין חשיבות למעשה מסויים אלא העיקר דתהא התורה נלמדת ולא נשכחת, וענין זה נקרא תלמוד תורה. ולפ"ז מובן דהרמב"ם מנה מצות תלמוד תורה כמצוה אחת, דאע"ג דאיכא כמה וכמה דרכים איך להשיג ולקיים מצוה זו, מ"מ כולם אינם אלא אופנים שונים שעל ידם מקיים מצות עשה אחת, דהיינו תלמוד תורה.

ונראה עוד, דמכח היות מצוה זו מצוה כללית, אין לחלק בין דאורייתא לדרבנן, ומצאנו כעין זה בכמה מצוות של תורה דהן כלליות דהתורה כתבן באופן כללי ולא פירטה אופני קיום המצוה, אלא התורה סמכה על דעת חכמים לתקן את פרטי הדינים איך ומתי לקיים מצוה זו. וברור דאע"ג דתקנו חכמים דינים אלו, מ"מ אינם דינים מדרבנן, אלא חשובים דינים של תורה מאחר והתורה הסמיכה את החכמים לקבוע איך ומתי לקיים חובה זו. ולמשל במצות תפילה דכתיב בה "ועבדתם את

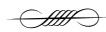
ה' אלוֹקֵיכֶם בכל לבבכם" ואמרו חז"ל איזהו עבודה שבלב זו היא תפילה, ולדעת הרמב"ם היא מצות עשה של תורה הנמנית במנין התרי"ג, אלא דלא פירטה התורה איך ומתי לקיים מצוה זו של עבודה שבלב, וקבעו חכמים נוסח התפילה וזמני התפילה ומנין התפילות ושאר פרטי מצוה זו, והמתפלל ומקיים את פרטי דיני תפילה שקבעו חז"ל, מקיים בזה מצוה דאורייתא של עבודת הלב. וכמו כן "ואהבת לרעך כמוך" דהיא מצוה כללית, אלא שקבעו חז"ל איך ומתי לקיים מצוה זו, כמו שכתב הרמב"ם בפרק י"ד מהלכות אבל, שע"י ביקור חולים, או הכנסת אורחים וכו', מקיים בזה מצוה של תורה, כדמשמע מלשון הרמב"ם שם. נוכן מצות חול המועד דכתיב ביה "מקראי קודש" וקבעו חז"ל איך לקיים מצוה זו. וכן מצות ודבקה בו, עיין רמב"ם פרק ו' מהלכות דעות הלכה ב'. ועוד ועוד.]

אשר על כן לא חילק הרמב"ם בין תקנה דרבנן לבין חיוב מפורש בקרא, דכל מה שתיקנו חכמים בענין תלמוד תורה הכל בכלל מצות התורה, וחכמים רק לימדונו האיך לקיים מצות תלמוד תורה. ולכן מובן היטב מש"כ הרמב"ם ומאימתי אביו מלמדו תורה משיתחיל לדבר, ואע"ג דזו מצות חינוך אשר תקנוה רבנן, מ"מ לגבי לימוד תורה לבנו כלל הרמב"ם חובה זו במצות תלמוד תורה דאורייתא, וכמו שנתבאר, דע"י מה שמלמד את בנו "תורה צוה לנו משה", הרי מקיים בזה מצוה דאורייתא דתלמוד תורה דעיקר מצותה כתובה

דרבנן - שעל ידם מתקיימת שמירת התורה ומסירתה מדור לדור, ועל כן סידר חובת האב ללמד את בנו ובן בנו בתחילת הפרק, והמשיך דבריו וקבע חובת כל חכם וחכם למסור את התורה לכל התלמידים דאלו הם יסודי ההלכות במסירת התורה וקיום התורה לדורות. ודיני קדימה אף הם ביסודם לצורך שמירת התורה לדורות אשר ע"כ אם בנו נבון ומשכיל יותר מאביו מקדימין את הבן. ובהמשך דבריו קבע הרמב"ם את חיוב תלמוד תורה לשם "ושמרתם לעשותם", ואח"כ העלה הרמב"ם דיון להשוות מצות קיום התורה למצות קיום כלל ישראל דהיינו מצות פריה ורביה, ואיזו מצוה עדיפא לדחות את איזו, האם נדחית מצות תלמוד תורה או מצות נישואי אשה, וקבע הרמב"ם דתלמוד תורה עדיפא ודוחה את מצות נישואין, וחזר הרמב"ם לדון בדיני מסירת התורה בין לבנו ובין לעצמו, איך ומתי מלמדים על ידי תשלום שכר, דדין זה ד"לא מצא מי שילמדו בחנם ילמד בשכר", הוא יסוד במסירת התורה והבטחת המשך קיומה לדורות, וילפינן ליה מקרא ד"אמת קנה" ובהמשך הפרק מהלכה ח' ועד הלכה י"ב קובע הרמב"ם פרטי דינים איך לקיים לימוד התורה בכל יום בקביעות זמנים, ומה ללמוד בכל יום, ודין שילוש זמנו, דעל ידי שילוש במקרא שליש במשנה ושלש בתלמוד, ניתן להשיג ידיעת התורה ומסירתה לדור הבא.

בקרא. ואע"ג דחובת האב ללמד את בנו פסוק זה היא חובה דתקנוה רבנן, ולכן היא מובאת בברייתא בסוכה בכלל שאר חיובי חינוך דרבנן, מ"מ הרי חובה זו בכלל מה שאמרה תורה "ולמדתם אותם את בניכם". וזה דין מסויים בחינוך למצות תלמוד תורה דע"י חינוך למצוה זו מקיים האב מצוה דאורייתא של תלמוד תורה. משא"כ בחינוך לשאר מצוות, כגון למצות לולב או תפילין, אין קיום חובת חינוך חשוב אלא קיום מצוה דרבנן גרידא. וכמו כן ע"י פרעון שכר המלמד מקיים האב חובה דאורייתא ללמד את בנו תורה אפילו לדעת הלחם משנה דחכמים הם שחייבו את האב בשכר. וה"ה בדין שילוש זמן למידתו, דעל ידי אופן לימוד זה מקיים חובת דאורייתא ידיעת התורה ע"פ הקרא ד"ושננתם לבניך", אע"ג דלא כתיב שילוש בקרא להדיא. ופשוט לפי"ז אמאי לא מנה הרמב"ם את איסור שכחת התורה על פי קרא ד"פן יסורו מלבבך" במנין הלאווין, דאין זה אלא פרט ואופן שעל ידו מקיים הלומד מצות תלמוד תורה ומסירת התורה מדור לדור, והרי איסור זה בכלל מצות תלמוד תורה הכללית.

ומעתה ניחא סדר ההלכות ברמב"ם בפרק א', דהרמב"ם חיבר יחד יסודי הלכות תלמוד תורה בפרק זה, ואין כונתו לסדר של חיובים, להקדים חיובי תורה ולאחר חיובים דרבנן, אלא לסדר של הדינים - הן של תורה והן

יש בכללן שתי מצוות עשה, ראשונה ללמוד תורה. כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה יא), וז"ל, היא שצונו ללמוד חכמת התורה וללמדה וזה הוא שנקרא תלמוד תורה והוא אמרו (דברים ו, ז) ושננתם לבניך. ולשון ספרי לבניך אלו תלמידים וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בני שניאמר (מלכים ב' ג, א) ויצאו בני הנביאים. ושם אמרו ושננתם שיהו מחודדין בתוך פיך כשאדם שואלך דבר לא תהא מגמגם לו אלא אמור לו מיד וכו', עכ"ל.

ויש לעיין בחילוקי הלשון בין ספר המצוות לבין לשון הרמב"ם הכא בריש הלכות תלמוד תורה. א) בספר המצוות כתב שצונו "ללמוד וללמד", משא"כ הכא במנין המצוות בריש הלכות תלמוד תורה לא נקט אלא "ללמוד" והשמיט "ללמד"; ב) בספר המצוות מיייתי הרמב"ם לשון הספרי (מובא בקידושין ל) "ושננתם שיהו מחודדין בתוך פיך כשאדם שואלך דבר לא תהא מגמגם לו אלא אמור לו מיד", והכא השמיט מימרא זו; ג) הכא בריש דבריו בהלכות תלמוד תורה (פרק א הלכה א) מיייתי הרמב"ם קרא ד"ולמדתם אותם את בניכם", משמע דקרא ד"ולמדתם" הוא יסוד מצות תלמוד תורה ומיניה ילפינן מצוה זו (ולא מיייתי קרא ד"ושננתם" אלא להלן בהלכה ב כהרחבת מצות "ולמדתם", ע"ש ועיין מה שכתבנו להלן עמוד ?? ד"ה והנה),

משא"כ בספר המצוות השמיט קרא ד"ולמדתם" ולא מיייתי אלא קרא ד"ושננתם" משמע דמיניה ילפינן מצות תלמוד תורה. וצריך ביאור בכל החילוקים הללו.

וחילוק גדול הוא בין מצות תלמוד תורה הכתובה בספר המצוות, לבין מצות תלמוד תורה הכתובה במשנה תורה לגבי עצם יסוד המצוה וגדרה. דבספר המצוות המצוה היא שינון התורה לעצמו ולתלמידיו, ומקורה הוא קרא ד"ושננתם", ובניך אלו תלמידים. וחובת האב מקרא ד"ולמדתם" הושמטה משום שאינה עיקר המצוה אלא מפרטי המצוה וחובה טפילה. ומסתברא לשיטה זו דאם האב חכם ויש לו ללמד תורה שבכתב לבנו ותורה שבעל פה לבן חברו, דיש לו להקדים את בן חברו ולקיים עיקר מצות תלמוד תורה הכתובה בקרא דושננתם.

משא"כ לשיטת הרמב"ם כאן במשנה תורה, עיקר המצוה היא חובת האב, ומצות ושננתם אינה אלא הרחבת מצות ולמדתם וזאת על פי מה שידוע לנו מפי השמועה, ואב שלא לימד בנו ביטל עיקר מצות תלמוד תורה. ומסתברא לשיטה זו יש לו לאב שהוא חכם להקדים בנו לתורה שבכתב ולדחות מצות ושננתם לבן חברו.

